

Erőpróbák és helytállás a perem-magyarország nemzeti (ön)szervezésében (1867–1920)

1. A megélhetés erőpróbái

Az 1848-ban, a népek tavaszán kirobbant, s példátlan erőfeszítéssel megvívott függetlenségi küzdelem, majd a szívós passzív ellenállás révén a magyarország fél évszázadnyi haladékat nyert az 1867. évi kiegyezéssel arra, hogy megerősítse gazdasági-politikai vezető szerepét az ország idegen ajkú tömegeivel szemben. Az 1848–1849-es polgárháborús viszonyoknak, a horvátok de facto elszakadásának s a román és szerb irredenta törekvéseknek veszélyes felhangot adó orosz katonai intervenció – Herder jóslatának talaján – ismét szárba szöktette a reformkori nemzethalál-víziókat. A közvetlen veszély elmúltával azonban a dualizmus kori politikai vezetés egészséges önvédelmi késztetési szintje azonnal elsorvadtak, hogy helyt adjanak a révbé érkezés önfelelt mámorának. A gazdasági és demográfiai növekedés, a kultúra virágzása, a technikai fejlődés látványos sikerei nemcsak bizakodóvá, de kissé elbizakodottá tették az új politikai vezetést. S az 1896. évi Millennium idején, a honfoglalás ezredik évfordulóján a Monarchia (másodosztályú) nagyhatalma büvkörében az Árpád-ház középkori birodalmának újjáéledését ünnepelték.

A csalfa díszletek mögött azonban jól tapintható a társadalom döntő többségét kitevő agrárnépesség fizikai nyomora, amit a születésszámok (különben örvendetes) emelkedése tovább növelt. S e hasznos munkaerő többletet a megkésztett ipari fejlődés nem volt képes felszívni. A parasztságot a feudális kötött birtokok (hitbizományok), Székelyföldön a közföldek kisajátítása és az erdőjog-felvásárlások fojtogatták, amit a hitelhiány s a magas adók általános megélhetési válsággá.

Az 1870–1980-as években a munkavállalók sosem látott tömege volt kénytelen vándorbotot ragadni, mert a hatalom birtokosai nem tudtak, vagy nem akartak gondoskodni kétkezi honfitársaik pusztta megélhetéséről. A társadalom *bel-ső kohéziója* így végletesen meggyengült, s a nemzetiségek is mindinkább kívülről várták sorsuk jobbra fordulását. Miközben a nemzeti össztermék (GDP)

csaknem megháromszorozódott!¹ A földbirtokos nemesség, valamint a jórészt idegen eredetű gazdasági elit által kismizmizett tömegek a tengeren túli Újvilág felé vették útjukat. A határ menti vidék népe viszont a szomszédos horvát és román területeken kereste boldogulását.

A székelység Kárpátokon túlrá áramlásának ekkor már több évszázados „hagyománya” volt. A politikai, vallási vagy gazdasági számkivetettek több hullámban áramlottak román földre. A legjobban ismert Madéfalva székely földönfutóinak esete (1764), akik Bécs erőszakos határőrvidék szervezése miatt a moldvai csángók között kényszerültek menedéket keresni; hogy aztán Bukovinába telepjenek. Bár a Berlint sarcoltató Hadik András az öt új falu népét kincstári birtokokra telepítette, a „székely kaptár” hamarosan túlnépesedett. A mostoha időjárás és járványos betegségek miatt 1866-ban éhínség pusztította soraikat. Segélykiáltásuk ugyan visszhangra talált az anyaországban, amely a „nemzet írója”, Jókai Mór közvetítésével éveken keresztül segítette a keletre szakadtakat,² a tucatjával megszülető (de tévesen) *csángó*-segítőnek nevezett egyletek lelkesedése azonban csakhamar alábbhagyott. A megélhetés romló feltételei hamarosan kiegészítő kenyérkereseti vállalkozásokra kényszerítették őket.

Az 1877–1978. évi orosz-török háborúban hadiszállításokat vállalók viszontagságai azonban eltörpültek a moldvai bojárok toborzásának engedő idénymunkásoké mellett. A csekély kereset és silány ellátmány (egy héten csak két alkalommal kaptak hústétel) fejében elszegődő csoportjaik nehéz fizikai munkát végeztek. A hazatérőket féregtelenítették, ruházatukat kifőzték.³ De a lélek sebei nehezebben tisztultak. A kereset-kiegészítés ezen visszás formája, „Az iskolás gyermekekkel való kereskedés” meggátlásáért a bukovinai Józseffalva igazgató-tanítója emelte fel szavát az osztrák hatóságoknál.⁴

A Regát (Ó-Románia) ideiglenes és honválasztó bevándorlóinak sorsa is elmentmondásosan alakult. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Ó-Románia között az 1880-as években dúló vámháború kárvallott székely iparosai kénytelen mód engedtek fogyasztópiacuk vonzásának. A szakemberhiánnyal küszködő fiatal román államban így sokan módos emberekké váltak, a fővárosi és az al-dunai kikötővárosok magyarjai viszont élmunkásokként szereztek megbecsülést hazájuknak. A századforduló gazdasági válsága és a sovíniszta román piacvédő törvények hatására azonban többségük a társadalom peremére szorult, lenézett *bozgorrá* vált (hogy még budapesti miniszteriális körökben is a visszatetsző „söpredék” szóval illették őket).⁵

Különösen tragikus volt a székely cselédlányok sorsa. A megbízható, tiszta és nem utolsósorban takaros székely házi szolgák, szakácsnők keresett „porté-

1 Katus László professzor kutatásai alapján lásd Haász János írását. http://index.hu/gazdasag/magyar/2010/10/20/hany_dollar_volt_a_monarchia_gdp-je/ (Letöltés: 2016. máj. 13.).

2 Lásd: MAKKAI Béla: Magyarság-gondozás Bukovinában. In: *Uő*: Idegenben. Tanulmányok a magyar–magyar kapcsolatok korai történetéből. Budapest, 2004. Károli Gáspár Református Egyetem, 145–168. old.

3 SEBESTYÉN Ádám: A bukovinai székelység tegnap és ma. Szekszárd, 1989. Tolna Megyei Könyvtár, 85–87. old.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 26 Miniszterelnökségi iratok, 1210. csomó 4498. 1912 XVII. tétel 129. alapszám. [A továbbiakban: MNL OL K 26 ME 1210. cs. 4498. 1912 XVII. t. 129. asz.]

5 A VKM 14 oldalas javaslata a romániai magyarok támogatásához. MNL OL K 26 ME 548. cs. 2198. 1901 XXXI. t. 811. asz.

kának” számítottak a román munkaerőpiacon. Személyes kiszolgáltatottságuk miatt azonban – mint „hungarák”, illetve „vengerkák” – tömegesen váltak bojárrok, és módos polgárok kitarottjává, vagy emberkereskedők áldozataiként balkáni lebujszongó rongyává.⁶

A tárgovisteai magyar iskola a Havasalföldön

A dél-dunántúli és a bácska-bánsági magyarok a Szent István-i állam határain belül telepedtek le az autonóm társállam, Horvátország területén, mégis hasonló megpróbáltatásokat kellett elszenvedniük. A magyar nagybirtokosok, német és zsidó nagybérlők azonban hiába fogadták szívesen a szívós és magasabb munkakultúrával rendelkező majorsági cselédeket és kisbérlőket, akik az alacsony földáraktól is sokat reméltek. A horvát hegyvidék nincstelen parasztjainak kivándorlását a társország közvéleménye nem tudta összeegyeztetni az idegenek *spontán* beáramlásával, amit a köznyelv második „*tatarjárás*”-nak, és tudatos „*gyarmatosításnak*” nevezett.⁷

A bevándorlók fogadtatása nem merült ki kárhóztató jelzőkben. Az egykori határőrvidék szerb lakói a jutányos adásvételkor gyakran „elfelejtették” megemlíteni, hogy a tőlük vásárolt birtok nem tehermentes, s később – akár éppen erre hivatkozva – nem engedték a magyar gazdáknak a közföldek (például a legelők) használatát.

A román hatóságok idegenellenes szabályozással keserítették a beáramló magyarok életét. A féderes kocsigyártás „titkát” ismerő székely iparosok hiába szereztek dicsőséget új hazájuknak (például a párizsi világkiállításon), a bukares-

⁶ Magyar szegény a Balkánon. In. *Romániai Magyar Újság*, 1910. szept. 4.

⁷ Magjarska kolonizatorska politika u Bosni. In. *Hrvatsko Pravo*, 1909. máj. 7.

ti személyszállításban az oroszokkal vetélkedő magyarokat úgy igyekeztek ellehetetleníteni, hogy az 1912–1913. évi Balkán-háborúk idején elsősorban az ő lovaikat rekvirálták.⁸ Eközben az ipari üzemekben tömeges elbocsátások folytak. Jellemző, ahogy a bukaresti papírgyár vezetése választás előtt állította munkásait. A kortárs az eljárást lakonikus tömörséggel úgy rögzítette, hogy a magyarok kenyyerük megtartása érdekében románná lettek...⁹

2. A lélek megrablása

A vizsgált korszakban a kivándorolt magyarok legalapvetőbb jogának hitük megvallását és gyakorlását tekinthetjük. Az ortodox államvallású Románia, mint befogadó közeg képtelen volt elfogadni, hogy a közösség szorgalmából elsőként megépülő református fatemplomról hiányozzék a kereszt. A xenofób indulat akkor is nyilvánvaló, ha a csillagos toronydísz elhagyását jóhiszeműen a fejedelmi mecénások (A. Suțu és G. Ghika)¹⁰ iránti hála megnyilvánulásának tekintjük. A kálvinista istenháza belső terében elhelyezett oltár, kereszt, és biblikus témájú olajfestmények is egyértelműen utalnak a kényszerítő okok meglétére.¹¹

A XX. század elején a román kormányzat a katolikus egyházat a külföldi hatalmak „polipkarjának” bélyegezte, amely ellen heves támadássorozatot indított. Például a miséket – a közérdekre hivatkozva – kizárólag román nyelven engedélyezték.¹² Mindez kétszeresen sérelmes volt a magyarságra nézve, hiszen a bukaresti katolikus érsek nyája ekkor túlnyomó részben moldvai csángókból és székely bevándorlókból állt.

Horvátországban a magyarok ennél többet állampolgári jogon sem kaphattak. Társállamunkban éppen a katolikus államvallás nyújtott számos lehetőséget a visszaélésekre, minthogy a bevándorolt magyarok zöme szintén katolikus volt. Az anyanyelvű hitgyakorlás engedélyezéséért folyamodó magyar küldöttség Josip Juraj Strossmayer diakovári püspöktől nyers, elutasító választ kapott. Maradék községben (Szerém vm.) a magyar misét kérvényezőknak a főpásztor 1898-ban is azt válaszolta, hogy sem ő, sem utódai nem adnak helyet efféle magyar kéréseknek.¹³ Ennek következtében a nagy ünnepeken a hívók saját költésére meghívott papok sem szólhattak a helyiekhez az anyanyelvükön, vagy csak elvétve. Az eset után a sovíniszta horvát egyházpolitikából kiábrándult magyarok kitérészi mozgalma¹⁴ már nem csak a Szerémséget érintette. Ekkori-

8 *Romániai Magyar Újság*, 1913. júl. 31.

9 BARABÁS Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. In: *Közgazdasági Szemle*, 25. évf. 25. kötet. 1901. 437. old.

10 AUNER Károly: A romániai magyar telepek történelmi vázlata. Temesvár, 1908. Szent László Társulat, 69. old.

11 BARNA [BARABÁS] Endre: Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok. Kolozsvár, 1908. EMKE. 35. old.

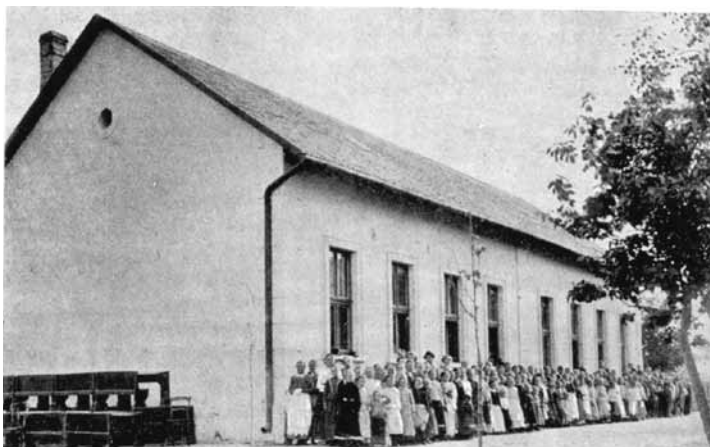
12 Uo.

13 MARGITAI József: A horvát-szlavónországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség. Budapest, 1918. 224. old.

14 PETRI Pál: A Julián Egyesület története 33 év küzdelme és munkája. Julián barát magyar kutató útjának 700-ik évfordulójára. Budapest. é. n. [1937], 25. old.

ban Lacháza [Vladislavci, Veróce vm.], Marinci [Szentmária, Szerém vm.], Ürög [Irig, Szerém vm.], Dežanovac [Vojk-Keresztúr, Pozsega vm.] és Nagy-Piszanica [Velika Pisanica, Belovár-Körös vm.]¹⁵ településeken magyarok százai szakadtak ki a katolikus egyház kötelékeiből.¹⁶

Hogy nem egyedi jelenségről van szó, mutatja a Dráván innen, de már horvát területen fekvő Zsdála község (Zsdalla/Ždala, Belovár-Körös vm., Répás kerület) esete.¹⁷ E színmagyar településen *Julián-iskola*¹⁸ is működött, de tanítóját az odarendelt horvát pap a járási elöljáróval összejátssza elüldözte a faluból. A híveit viszont kicsinyes ürügyekkel „kiprédikálta” a szószékről.¹⁹

Ó-jankováci Julián-iskola épülete 1910-ben

15 Az egyes települések elhelyezkedésének azonosítására a továbbiakban is a következő művet használtuk annak újabb hivatkozásai nélkül, amelyben az egyes helységek a nevük alapján értelemszerűen megtalálhatóak. In.

LELKES György: Magyar Helységnév-azonosító Szótár. Budapest, 2011. Argumentum Kiadó – KSH Könyvtár.

16 MNL OL K 26 ME 741. cs. 464. 1907 XVI. t. 1002. asz.

17 A Dráva jobb partján elhelyezkedő ún. Répás-kerületben Zsdalla község kb. 40 ezer hold erdőszéggel, valamint Gola és Novačka falvak évszázadokig Somogy vármegyéhez tartozott, amelyet Mária Terézia királynő (1740–1780) az uralkodása során egy okiratban is megerősített. Ennek ellenére a Répás-kerületet később mégis Szlavóniához csatolták, a tévedést csak 1885-ben észlelték. A magyar tulajdonjogot bizonyító királynői okirat csak 1909 végén került elő a Somogy vármegyei Levéltárban. A terület hovatartozását a két szomszédos megye, Somogy és Belovár-Körös, majd a két ország is hosszasan vitatta. Végül az 1920. június 4-i trianoni diktátum itt annyiban módosította az ősi magyar–horvát határt, hogy a Gyékényes-Barcs közötti vasútvonalat és Gola vasútállomását Magyarországnak ítélte. Korábban ugyanis a pálya egy kis szakasza Golanál horvát területen haladt. In. BOTLIK József – CSORBA Béla – DUDÁS Károly: Eltévedt mezsgyékövek. Adalékok a délvideki magyarság történetéhez 1918–1993. Budapest, 1994. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, 51. old.

18 A Julián Egyesület 1904-ben alakult gróf Széchenyi Béla (1837–1918) elnök és Klebelsberg Kuno (1875–1932) ügyvezető igazgató vezetésével a kivándorolt magyarság kulturális támogatásának és érdekvédelmének céljával. Az egyesület 1918 őszén 77 iskolát, 2 óvodát, 2 polgári iskolát és 1 gimnáziumi tanfolyamot tartott fenn Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában. Alkalmazásában 158 tanító több mint 7000 diákot oktatott. 1933-tól Julián Iskolaegyesület néven a diaszpóra-magyarság gondozásában vállalt szerepet Szófiától Sao Paolóig. MAKKAI, 2003. 320. old.; PETRI: i. m. 47-49. old.

19 MNL OL K 26 ME 701. cs. 4313. 1907 XVI. t. 1264. asz. és uo.741. cs 1018. 1908 XVI. t. 258. asz.

Mégis megdöbbenő, hogy alig tíz év után, az 1910. évi népszámláláskor a falu szinte minden lakója már horvátnak vallotta magát! Az eset óhatatlanul felidézi a csángóság tömeges nyelvvesztését az idegen papok lélektelen „szolgá-lata” nyomán.

A református egyház ugyan autonómiát élvezett a Dráva túloldalán (Horvátországban), a daruvári és nagy-piszancai templomok belső terében mégis megjelentek a román közegben már említett idegen jelképek. Az utóbbi helységeben élő szerbek úgy nyugtázták a magyarok templomépítését, hogy az elkészült épület majdan kiváló magtár lesz.²⁰ A vallási tévelygés egyértelműen a lélektani nyomásgyakorlás következménye volt, amelyet az is tanúsít, hogy 1907 nyarán a Daruvárról [Pozsega vm.] odatelepyült református lelkészt – miként a nyékit [Nyékinca/Nikince, Szerém vm.] is – életveszélyes fenyegetésekkel üldöz-ték el városból.²¹

Kis híján mostohább sors jutott a dunai kikötővárosban, Vukováron (Szerém vm.) alapított református menhely-iskolának, amelyben már a megépülése évében gyűjtogatás történt.²² De nemcsak egyes intézményeket, hanem az egész protestáns egyházszervezetet igyekeztek szétzilálni. A budapesti közös parlament horvát autonómiát sértő nyelvi rendelkezései (az 1907. évi ún. vasúti pragmatika-ügy) után bontakozott ki a Nikola Abaffy féle evangélikus elszakadási mozgalom, amelyet a horvát kormányzat támogatott.²³ Ezzel párhuzamosan felfüggesztették a király által már szentesített zsinati határozatok kihirdetését is.²⁴

A megtorlások sorában talán a legfájdalmasabb az anyanyelvű egyházi anyakönyvezés, és magyar bélyegzők használatának az eltiltása volt.²⁵ Ilyen erőszaktétel sem az Egyesült Államok, sem Ó-Románia bevándorlás-politikai gyakorlatában nem érte a magyarokat. Mindeközben a „népek börtönének” kikiáltott Magyarországon 80 templomban horvát és 260-ban szerb volt az igehirdetés nyelve.²⁶

3. Az anyanyelvhasználat és anyanyelvű oktatás korlátozása

A moldvai csángók legtermészetesebb igénye volt, hogy nélkülözve az anyanyelvű iskola és egyházi élet áldásait, legalább a bukaresti magyar újságokhoz hozzájuthassanak. A román posta sovíniszta üzletpolitikája azonban ezt sem tette mindig lehetővé számukra.²⁷ A bevándoroltak az üzleti életben is hátrátételt

20 MARGITAI, 1918. 218-219. old.

21 Az ügyben a miniszterelnökség, számkódotl táviratban kérte a bán segítségét. MNL OL K 26 ME 794. cs. 3478. 1907 XVI. t. 212. asz. A megfélémlített lelkész-tanítókat át kellett helyezni. MNL OL K 26 ME 794. cs. 2943. 1909 XVI. t. 116. asz.

22 *Budapesti Hírlap*, 1904. szept. 30.

23 *Szlavóniai Magyar Újság* (Eszék/Osijek), 1910. febr. 13.

24 Uo.

25 MNL OL K 26 ME 794. cs. 3552. 1907 XVI. t. 212. asz., valamint *Budapesti Hírlap*, 1907. aug. 2.

26 MARGITAI, 1918. 336. old.

27 BARNA [BARABÁS], 1908. (17.) 18. old.

szenvedtek, a magyaros névforma használatát (például az iparosok cégtábláin) elrettentő erejű bírsággal büntették.²⁸

A közoktatásban – noha a katasztrofális *analfabétizmus* és iskolátlanság enyhítése elsőrendű román és horvát érdek volt –, a két kormány mégsem az iskolák gyarapítására fordította energiáit, hanem ellen-iskolák és ellen-óvodák felállítására, valamint a magyar pénzen szervezett tanintézetek ellehetetlenítésére. Ezen kívül arra, hogy a tanítás nyelvét, a tankönyvek és tantervek anyagát a többségi nemzet képére és kedvére formálják.²⁹ Romániában az 1905. szeptember 17-én kelt 51.817. számú kultuszminiszteri rendelettel 21 óvodát létesítettek, ebből hetet a csángóknak, akiknek azonban még anyanyelv-oktatást és magyar hittant sem engedélyeztek.³⁰ Mintha a román példát másolná, a diakovári megyéspüspök nevét felvett horvátországi Strossmayer Egyesület is az iskola nélküli települések helyett, elsősorban ott kívánt tanodákat szervezni, ahol már magyar vagy német iskola működött.³¹

A mosztari magyar iskola Bosznia-Hercegovinában

A horvát hatóságok a hivatalos ügymenetben is sikerrel gátolták a magyar iskolahálózat működését: az 1909-ben megszervezett imsovoseloi [Imbszovoszello, Imsovac, Pozsega vm.], šandorovaci [Mosinya, Sandorovecz, Belovár-Körös vm.], antunovaci [Pozsega vm.] és mali bastaji [Basztazy, Pozsega vm.] isko-

28 BARABÁS, 1901. 434. old.

29 MAKKAI Béla: Végvár vagy hídfő? „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában (1904-1920) Budapest, 2003. Lucidus Kiadó, 43-94. old.; valamint: Történelmi igazság és nemzeti sovinizmus (4.) *Romániai Magyar Újság*, 1911. nov. 26.

30 BARNÁ [BARABÁS], 1908. 56. old.

31 *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. máj. 9. és MNL OL K 26 ME 743. cs. 621. 1905 XVII. t. 194. asz.

laktól éveken át megtagadták a működési engedélyt,³² a brdjaniit [Bastajski Brdjani, Pozsega vm.] viszont bezáratták.³³ Az események láttán Méryni Ádám Mali Bastaj-i lelkész arra a következtetésre jutott, hogy: „jogunkra, protestáns autonómiánkra a hatósági közegek gúnyos mosollyal kísérik törekvéseinket. – Mindenből látjuk, hogy minket, szegény bevándorolt magyarokat erőnek erejével el akarnak nyomni.”³⁴

A helyzet később az imsovoselői³⁵ és antunovaci³⁶ iskolák bezárásával csak tovább romlott. Tisza István kormányfő ekkor türelmét veszítve úgy nyilatkozott: „... inkább kész vagyok mindent felrúgni, minthogy ennek [ti. a magyarok oktatási jogainak] korlátozását eltűrjem...”³⁷ Nem véletlen, hogy Tisza István volt az asszimilációtól fenyegetett horvátországi magyarok nemzeti gondozását célzó ún. *Slavóniai actio* elindítója 1904-ben. Bár a kivándorolt magyarság nemzeti védelmét (az Egyesült Államokban, Ó-Romániában, Bukovinában és Bosznia-Hercegovinában is) és az új nemzetpolitika alapvetését még a Széll-kormány dolgozta ki a századfordulón az ifjú Klebelsberg Kunó, a későbbi nagy formátumú kultuszminiszter munkássága nyomán.³⁸

4. Politikai diszkrimináció és tettegesség a háborúk árnyékában

Az első világháború előestéjén a szlavóniai magyarok sérelmeinek orvoslása érdekében hiába került sor a Magyar Kir. Minisztériumban (Ministerelnökség) a jogvédelmi osztály megszervezésére,³⁹ a hatósági huzavonák és az iskola-kérdés helyébe leplezetlenül a nemzetiségi kérdés lépett, amelyben a *bojkott*, a hatóságok szemhunyása mellett *merénylet* (kísérlet)ek, a *fogház*, a *nemzetiségi zavar-gás fegyveres erővel történő megfékezése*, és *államellenes izgatás-vád* adják az összetűzések végletes jegyzékét.

Ezek sorából néhány jellemző esetet említünk. A Duna menti Pétervárad (Petrovaradin, Szerém vm.) szerb többségű városvezetése 1911. augusztus 27-étől *bojkottal* igyekezett megakadályozni a Julián-iskola megszervezését, mely törekvése 1915-ig sikerrel járt!⁴⁰ A zömmel szerbek által lakott Osekovo (Oszék/Vojakovački Osijek, Belovár-Körös vm.) faluban a Julián-tanítót egy karóval nyakon szúrták a lakásán, majd a *merénylet* után néhány héttel többször be-

32 Antal Gábor 1909. dec. 11-ei levele Wekerle Sándornak. MNL OL K 26 ME 794. cs. 6166. 1909 XVI. t. 116. asz.

33 MNL OL K 26 ME 855. cs. 2270. 1910 XVI. t. és uo. 918. cs. 2398. 1910 XVI. t. 112. asz.

34 MNL OL K 26 ME 918. cs. 1964. 1910 XVI. t. 112. asz.

35 MNL OL K 26 ME 918. cs. 6649. 1911 XVI. t. 126. asz.

36 MNL OL K 26 ME 918. cs. 6601. 1911 XVI. t. 126. asz.

37 Tisza István 1914. jan. 28-ai levele Skerlecz Iván horvát bánhoz. MNL OL K 26 ME 1037. cs. 888. 1914 XVI. t. 106. asz.

38 Lásd, MAKKAI Béla: Székely-magyar „temető” – Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus-kori nemzetpolitika látóterében. (Kézirat.), valamint: MAKKAI Béla: Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt. Budapest, 2016. Médiatudományi Intézet, [Sajtó alatt.]

39 MNL OL K 26 ME 967. cs. 2966. 1911 XVI. t.

40 MNL OL K 26 ME 967. cs. 3736. és 4280 1912 XVI. t. 3736. asz.

lőttek az ablakán, és a magyar iskola felrobbantásával fenyegetőztek, valamint azzal, hogy „vér fog folyni”.⁴¹ Sot községben (Szat, Szerém vm.) egy „vadászbaleset” ki is oltotta egy Julián-tanító életét.⁴²

Az említett Répás-kerületben, a Zsdála községben tevékenykedő tanítót 1914 márciusában a bíróság azzal a váddal büntette meg – igaz, csupán kétnapi – *fogházban* történő elzárással, hogy a Julián-iskolába beiratott diákjai nem tesznek eleget a tankötelezettségi előírásoknak. Holott a tanító az illetékes hatóságnál nyilvántartásba vetette tanítványait.⁴³ A már ugyancsak említett szerémségi Maradék községben Thaly Kálmán igazgató-tanító ellen azért indult *nemzetiségi zavargás fegyveres erővel történő megfékezése* vádjával vizsgálat, mert 1913 decemberében úgymond „indokolatlanul” karhatalom kirendelését kérte a kormányfőtől, egy nemzetiségi összetűzés alkalmával.⁴⁴

A szellemi vezetőket érintő támadásokkal szemben a politikai jogkorlátozások a kisebbségi magyarság egészét sújtották. Az *illetőségi jog* és az új *választókerületi szabályozás*⁴⁵ például lehetetlenné tette, hogy a Dráván túli százezer fős magyarság képviselőt küldjön a horvát törvényhozásba, a szaborba. Ehhez fűződik a következő eset: A horvát hatóságok *államellenes izgatás* vádjával fogták perbe a Izdenc községben (Zdence, Belovár-Körös vm.) működő Wirth Béla tanítót, mert egy ismeretterjesztő előadásába beleszótt az *illetőség* megszerzéséhez szükséges tudnivalókat – ami előfeltétele volt a választójog elnyerésének. Az eszéki székhelyű Verőce vármegyei bíróság e miatt 30 koronás pénzbüntetéssel sújtotta.⁴⁶

Az első világháború küszöbén a magyarellenesség – tömegtüntetések formájában – Boszniában is megjelent.⁴⁷ A szerémségi Vogány (Voganj) magyar és német lakói már a Balkán-háborúk idején fegyveres védelmet kértek a szerbek ellen, és a szülőföldjükéről való menekülésüket fontolgatták, mert a környékbeli szerbek a lemészárlásukkal fenyegetőztek.⁴⁸

A Balkán-háborúkat lezáró 1913. augusztusi bukaresti béke diadalmámorába Romániában is éles magyarelles felhangok vegyültek.⁴⁹ Az 1916. évi Bruszilov-offenzíva nyomán meginduló dél-erdélyi román orvtámadás viszont drámai fordulatot hozott a kinti magyarok életében: a lelkeseket és tanítókat internálták, vagy menekülésre kényszerítették. Az iskolákat és parókiákat katonai célokra használták, megrongálták, kifosztották.⁵⁰ Ploiești-ben eltűntek a magyarság fizi-

41 MNL OL K 26 ME 967. cs. 1201. és 1416. 1913 XVI. t. 1201. asz.

42 *Szlavóniai Magyar Újság*, 1909. máj. 16.

43 MNL OL K 26 ME 992. cs. 2342. 1914 XVI. t.

44 MNL OL K 26 ME 967. cs. 830. 1913 XVI. t. Noha aligha hihető, hogy egy falusi tanító nyomós ok nélkül merészeljen táviratozni az ország miniszterelnökének azonnali beavatkozást sürgetve.

45 *Szlavóniai Magyar Újság*, 1917. dec. 23.

46 MNL OL K 26 ME 992. cs. 4217. és 5325. 1914 XVI. t. 3763. asz.

47 *Hrvatski Dnevnik*, 1912. febr. 20. *Srpska Riječ*, 1912. márc. 5.

48 Arhiv Hrvatske, 166. Predsjedništvo, svezak 6-22. broj. 5505/1913.

49 Sajtónyelven: „a háború megkezdése után a magyarok elleni gyűlölet a legmagasabb fokra emelkedett”. *Romániai Magyar Újság*, 1914. nov. 29.; Incidensek a külvárosokban. *Romániai Magyar Újság*, 1913. júl. 10.

50 MNL OL K 26 ME 1121. cs. 1868. 1917 XX. t. 1265. asz.

kai jelenlétét dokumentáló egyházi anyakönyvek.⁵¹ A román hatóságok a Moldvába internált magyarokat még a központi hatalmak átmeneti felülkerekedése idején, 1918 tavaszán is mondvascinált kémkedési perekkel zaklatták és megfélemlítették.⁵² Mindezek hatására felgyorsult a kivándoroltak tömeges hazatelepítése. A perem-magyarság érdekvédelmét a Magyar Tanácsköztársaság internacionalistái nemcsak kárhoztatták, de a Forradalmi Kormányzótanács a „túlhaladott” nemzetvédelmi programot 1919. április 17-i rendeletével végérvényesen fel kívánta számolni.⁵³

A szégyent, hogy a kivándorolt magyarokra az anyaország cserbenhagyása mérje a végső csapást, a győztes utódállamok mohósága „segített” elkerülni. A magyar kormányzat támogatásával két évtized alatt kiépült egyházi-kulturális intézményrendszert Belgrád és Bukarest – még Trianon előtt – nyom nélkül eltörölte. Ám a jogfosztott kivándoroltak sorsában immár az 1920. június 4-ikei békediktátummal elszakított összesen 3,2 milliónyi magyar is osztozni kényszerült. Soraikat (miként csehszlovák és osztrák uralom alatt) módszeres erővel tizedelni kezdte a homogén nemzetállamot építő délszláv és román beolvasztó politika.

* * *

Makkai Béla, dr., történész, kandidátus (CSc). Sümegen született, 1961-ben. Egyetemi tanulmányai után, 1985–1997 között a *Hungarika Információ* szerkesztője az Országos Széchényi Könyvtárban. 1998-tól Széchényi Professzori Ösztöndíjas és a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója. 2005-től egyetemi docens és tanszékvezető. A (perem)magyarság és a szomszéd népek kapcsolatát kutatja. Fontosabb kötetei: *Végvár, vagy hídfő? „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, 1904-1920.* Budapest, 2003. Lucidus Kiadó.; *Idegenben. Tanulmányok a magyar-magyar kapcsolatok korai történetéből.* Budapest. 2004. Károli Gáspár Református Egyetem.; *Híja-haza. Cikkek, esszék, tanulmányok.* Vasszilvág, 2012. Magyar Nyugat Könyvkiadó.; *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt.* Budapest, 2016. Médiatudományi Intézet.; *Székely-magyar „temető” – Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitika látóterében.* (Kézirat.)

51 MNL OL K 26 ME 1121. cs. 1868. 1917 XX. t. 1265. asz.

52 *Bukaresti Magyar Hírlap*, 1918. aug. 18. és szept. 22.

53 PETRI: i. m. p. 41-42.